

1 червня виповнюється 170 років від дня народження художника Василя Поленова (1844–1927)

Бранка Межигір'я, або «А хто з вас без гріха?»

Портрет Поленова
(автор – І. Рєпін)

Ольга КЛЕЙМЕНОВА

Той блажен, хто в наш час не зробився рабом
У ганебній гонитві за жирним шматком.
Омар Хайям

Серед невивезених скарбів покинутого маєтку Януковича та пізніше експонованих у Національному художньому музеї України – полотно Василя Поленова «Христос і грішниця» (1908). Воно є однією з найдорожчих покупок престижного аукціону й, на думку деяких спеців, найістотнішим експонатом музейної експозиції «Кодекс Межигір'я».

68

ДРУГА назва картини – «А хто з вас без гріха?» – в контексті останніх подій вельми промовиста, чи не так?.. Імовірною версією потрапляння роботи до строкатого зібрання экс-президента є підношення від когось, хто знав її істинну ціну й вкладав щось особливе в акт дарування. Проте більш кінематографічною була б фантазія, як Хазяїн придбав через посередників саме це полотно – таку собі індульгенцію. І, причепивши картину над каміном, серед лосячих рогів і крокодилячих тушок, довгими морозними вечорами вдивлявся в біблійні образи й запитував вічність: а, власне, хто без гріха?..

Насправді, більшість світлих голів схиляється на користь того, що це був таки дарунок. І в оселі він висів, до речі, зовсім не на козирному місці. Тоді як останні 80 років до потрапляння в Межигір'я карти-

на прикрашала бібліотеку Північноамериканського університету.

Майже детективна доля полотна могла б звернути в нікуди, якби воно потрапило до рук мародерів. Та дітище Поленова дивом урятував один із сотників Майдану.

ТОЧКОЮ відліку нашого розслідування оберімо 30 листопада 2011 року.

Саме того дня картина Василя Поленова «Христос і грішниця» (в англійському варіанті – *He that is without sin*) пішла за молотка в Лондоні на аукціоні *Bonhams* за неочікувано великі гроші: 4 млн. 73 тис. 250 фунтів стерлінгів. Сума переважила початкову у 2,5 разу (стартова оцінка полотна – 1,2–1,8 млн.).

На офіційному сайті *Bonhams* зазначено, що це один із найрекордніших продажів із-поміж лотів російського мистецтва за всю історію аукціону. Дорожче за Поленова реа-

лізували хіба що «Труди Богоматері» Реріха: 7,9 млн. фунтів стерлінгів.

Тут не зайве уточнити ранг події. Заснований ще 1793 року, один із найбільших аукціонів у сфері мистецтва й антикваріату *Bonhams* має генеральні торгові приміщення в найбільших культурних центрах планети; на нього працюють регіональні представники в 25 країнах.

Кожна аукціонна історія є задачкою з невідомими. Ім'я покупця завжди надійно закамoufl'овано.

Незадовго до згадуваних лондонських торгів у московській Третьяковці відбулася передаукціонна виставка, на яку з Нью-Йорка прилетіла й картина Поленова. Наукові працівники галереї кусали лікті від неможливості її викупити. Мовляв, на той момент банк-спонсор щойно витратився на інший шедевр, тож не міг нічим зарадити. Втім, як і резервний путінський фонд.

ПОЛОТНО «Христос і грішниця» – лише одне із серії Поленова «Життя Христа», що налічувала близько 60 робіт. Народжене 1908-го, воно має розмір 118 x 239 см. У Російському музеї Санкт-Петербурга мешкає його старша родичка з тим самим ім'ям, схожа за сюжетом і композицією, однак значно більша за розміром – 325 x 611 см.

Це порівняння – добрий привід пригадати програмну серію митця та відшукати причину появи ще одного твору, що нас цікавить.

Почнімо з того, що щедро обдарований природою петербуржець Василь Поленов, виходець з освіченої дворянської родини, на життєвому злеті опановував фізику, математику, юриспруденцію, писав музику, служив у війську кадровим художником, викладав, брав участь у передвижницькому русі... За що б не брався, все в нього виходило блискуче. Він не раз отримував за свої творіння золоті медалі поважних художніх інституцій і, врешті, у 32 роки здобув звання академіка.

Сюжетами Христового життя Поленов запалився на початку 1870-х. Можливо, задум великої серії оформився після публічного визнання його картини «Христос воскрешає дочку Іаїра». Саме тоді він вирушив до Європи – споглядати і творити. Адресне турне біблійними місцями митець здійснив на початку 1880-х. Унаслідок мистецьких мандрів Близьким Сходом народилися численні ескізи до картини «Христос і грішниця». А незабаром після відвідування Італії побачила світ і власне картина. 1887 року Поленов показав її на виставці колег-передвижників.

Саме ця, перша, живописна версія зустрічі Ісуса з грішною панянкою знайшла притулок у Російському музеї.

На більш як двадцять років митець занурився з головою в «Життя Христа». Підкорившись давньому бажанню, оселився в садибі на лоні природи, звідки подекуди виїжджав до Європи та Сходу – надихатися євангельськими мотивами. 1908-го з-під пензля художника вийшов новий переспів теми «Христос і грішниця», що більш як через століття ненадовго прописався в Межигір'ї.

МІЖ датою народження полотна та його українським сьогоденням – вельми динамічна історія.

Штрихпунктирно відстежуємо її на тому-таки сайті аукціону *Bonhams*. Початкова стадія життя картини присвячена суцільним роз'їздам. Зокрема, 1908–1909-го, вже у перший свій рік, як частина євангельської серії Поленова та як учасник передвижницького руху, полотно відвідало Москву, Орел, Казань. Уперше потрапило й до українських міст – Катеринослава, Харкова та Києва. Знаменно, що після багаторічних заокеанських буднів

фатум-жартівник повернув твір до нашої столиці, аби, сподіваймося, залишити тут назавжди.

1910-го серію демонстрували у Празі. 1912-го «Христос і грішниця» та інші картини біблійного спрямування мали подорожувати «Титаніком» й підкорювати планету. На щастя, доробок Поленова не встигли завантажити на корабель-смертник.

І ось 1924-й – переломний рік для полотна. У *Grand Central Palace* у Нью-Йорку відбулася грандіозна виставка російського мистецтва, в якій експонували 1000 робіт від ста художників. Це – не лише шанс заробітку для митців. Паралельна (якщо не головна) мета імпрези – поповнити казну диктатури пролетаріату. Серед робіт-учасниць – 12 з відомої нам серії Поленова.

Розплутуючи наступний детективний вузол, знаходимо факти стосовно того, як художник доручив своїм представникам продати картини по 3 тисячі доларів (проте дозволив за потреби зменшувати цифру). Це перевищувало ціни на роботи колег більш як у 10 разів. Із дюжини творів митця продалося дев'ять. Серед вдало реалізованих робіт – і наша картина-героїня.

Із вирученої суми – \$21400 – молода більшовицька держава взяла собі \$6000. Стільки само потрапило до рук художника. Що стосується решти грошей, то їх він не побачив. До того ж разом із дилерами Поленова щезли два його полотна.

АМЕРИКАНСЬКИЙ слід картини «Христос і грішниця» веде нас до такого собі Чарльза Річарда Крейна – мецената, банкіра, дипломата, промисловця, а за сумісництвом – великого знавця та любителя російського мистецтва. Подейкують, після того, як іще у 1880-ті Крейн побачив першу авторську версію «Христа і грішниця», геть втратив сон. Тож за кілька десятиліть принагідно придбав іншу, народжену 1908-го, яку потім подарував Північноамериканському університету.

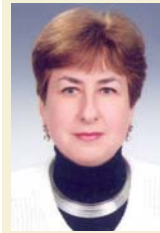
І тут для полотна настала, з одного боку, епоха пошани, з другого – безвісного показового висіння на бібліотечній стіні. Картина вважалася загубленою, аж поки навчальний заклад у бажанні поліпшити матеріальний стан не виставив її на торги.

Після чого вона скуштувала президентського життя й ледь не стала втікачкою мимоволі. Але хитромудра доля вкотре розвернулася для живописного творіння на 180 градусів. І нині воно знову в центрі уваги. На нього так само, як і на інші вартісні експонати з Межигір'я, претендують різні вітчизняні музеї.

...Цікаво все-таки, яким буде новий дім картини «Христос і грішниця». Запрограмована априорі на роль мандрівниці-передвижниці, чи знайде вона спокій?

Колетія

Алла ІЛІНГ, головний зберігач Київського музею російського мистецтва:

– Знайдена в Межигір'ї картина «Христос і грішниця» не є повторенням полотна, створеного раніше: це – один із варіантів, бачень теми. Найпевніше, картину було подаро-

вано. Як розповідали очевидці, вона висіла десь у коридорі. Навряд чи бажали бачити в центральній кімнаті роботу, що порушує моральні питання. Для оздоблення інтер'єру зазвичай обирають пейзажі, натюрморти. (Хоча в кожного, мабуть, своя психологія.) Складні речі, як це полотно Поленова, здебільшого купують колекціонери. Але про колекцію в цьому разі не йдеться. Мова, переважно, про дарунки у великій кількості. Чи здогадувався господар маєтку про цінність картини? Гадаю, так. Це, до слова, найдорожчий експонат серед усіх межигірських знахідок, які експонуються в Національному художньому музеї.

Вважаю, ці твори мають бути розподілені по музеях – відповідно до профілю. Ось ми з вами говоримо про справжнього Поленова – велику рідкість в Україні. Чи йому дорога до нашого музею? Звичайно. Маємо невелику колекцію робіт художника, є твори з євангельського циклу – більш ранні.

Якщо буде офіційно вирішено, що колекція розподіляється по музеях, то ми, звісно, претендуватимемо на Поленова. Виставка має неабиякий резонанс, і, можливо, її буде продовжено. Тож документального засвідчення акту передачі твору (чи то кількох творів) до музею слід чекати, у найкращому разі, наприкінці 2014-го.

Упродовж останніх 25 років нашому музею робіт Поленова не дарували. Будемо щасливі, якщо це станеться. А найголовніше, ця картина експонуватиметься, а отже, житиме. Бо коли картина у приватному володінні, її буття коротшає. Творам дуже важливо, коли на них дивляться: чи то на виставках, чи то в процесі наукового вивчення. Цю картину цікаво вивчити, поглянути на неї з різних ракурсів. А що як на нас чекають несподівані відкриття?